

ТМ	Г. XXII	Бр. 3-4	Стр. 227 - 238	Ниш	јул - децембар	1998.
----	---------	---------	----------------	-----	----------------	-------

UDK 82(091)-053.2/.6+82.09

Прегледни рад

Примљено: 18.12.1998.

Тихомир Петровић

Учитељски факултет

Врање

ПОЧЕЦИ СРПСКЕ КРИТИЧКЕ МИСЛИ О КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

Rezi me

Nastala raslojavawem kri ti ke prema hori zontal noj paral el i , mi -sao o de-joj l i teraturi danas je potvr | ena kao kri ti -koteori jska forma koja procewuje i gradi ra umetni -ko del o po zakoni ma koji proi zl aze i z wegove speci fi -ne pri rode. Me | uti m, u po-etku kri ti -ko razmatrawe { aqi vi h pri -a, pesama i posl ovi ca, ostvarewa pri jem-i va ml ade` i , svo di lo se ugl avnom na tuma-ewe sa stanovi { ta pedagogi je i pouke. Kri te ri jum humora i i gre poti snut je u drugi pl an. U me | uratnom peri odu, kada i sama l i teratura pri jem-i va ml adi ma dobi ja u estetskoj vrednosti , kri ti -ka mi sao i znal azi ne { to druk-i ji postupak koji nagove { tava po zdani je rasvetqavawe sti l ske l i terarne strane del a usmerenog ml adi ma.

Kqu-ne re-i : kwi ` evnost za decu, k-i ` evnost za ml ade, kri ti ka, pedagogi ja, i gra.

Prvi , u kval i tati vnom zna-ewu, poku { aji i znaci kri ti -ke mi sl i dati raju i z 80-i h godi na pro { l oga veka, u vreme i ntenzi vni je di ferenci jaci je kwi ` evni h ` anrova i ra | awa srpske moderne l i terature. Zapi si u formi bez l i -ni h regi s traci ja, obave { tewa i anotaci ja o pou-ni m, jezi kosl ovni m i { aqi vi m pri -ama i l i sti hovi ma, o posl ovi cama i l i kwi ` i ca ma i pesmari cama koje su obrazoval o i uveseqaval o ukus i srce ml adi h, ozna-aval i su po-etak teori jskokri ti -ke mi sl i de-joj l i teraturi . Retki napi si , svedeni na bi ograf sko-bi bli ograf ske i nformaci je i l i i nventar l i stova i kwi ga, -i sto na popu l arizaci ju umetni -ke re-i i okupqawe prenumeranata radi podsti cawa prodaje, danas, u stvari , i maju vi { e vrednost puke

arhi vske gra|e koja se i zuzetno prel i stava.

Si l uetarna zapa`awa, utemeqena na kl asi ci sti -koj po-
eti ci i prosveti teqstvu kao { i roj f i l o z o f s k o j o s n o v i i t e k u -
}em pogl edu na svet, sro-ena banal no, sa svi m sl abosti ma svoj-
stveni m po-etku, upu}uju, neosporno, na za-etke na{ e kri ti -ke
mi sl i i wenom ukqu-ewu u evropska kwi `evnokri ti -ka zbi va-
wa. Po svemu, Dosi tejev -l anak "O Vkusu", zasnovan na poeti ci
kl asi ci zma i senzual i sti -ko raci onal i sti -ki h i deja, odi gra}e
podsti cajnu ul ogu u obl i kovawu teorijski h kontura kri ti ke
kwi `evnosti za decu kao posebnog kri ti -kog `anra. Obradovi -
}eva ocena da "bl agorodno i vi soko" del o treba da je upu}eno
i sti ni , pouci , l epoti , pri jatnosti - uz teorijska zapa`awa koja
su potom usl edi l a - domi nanta je kwi `evne kri ti ke, shva}ene
kao prosveti teqaska di sci pl i na i teorijska mi sao koja ne dopu-
pu{ ta natkri qavawe estetske i dru{ tvne funkci je del a.

Zapi si , bel e{ ke i margi nal i je, da i zbegnemo i zraz kri -
ti ka, i mal i su prevashodno pri kazi va-ki i kul turno i storijski
zna-aj. Nepostojawe kri ti -ke aparature, nedostatak metoda i
kri teri juma - u stvari , svesti o pri rodi de-je re-i , usmerava
razmi { qawa ka pedagogiji i aktuel ni m edukati vni m doktri -
nama. Teorijska re- o de-joj l i teraturi , u stvari , proi zi { l a je
i z -vrste veze i uzajamnog pro` i mawa vaspitawa i l epe re-i .
Tema, sadr` i na, i deja i i zraz, sve je podre|eno kori snom i po-
du-avawu. Pri mera radi , humor { to tek provejava kao bl ag po-
vetarac, vrednovan je sa moral nog stanovi { ta. Humori sti -ka
sadr` i na poti skuje "pol ezno vozbu` deni je" i romanti -nu pa-
teti ku, pa, opet, smeh je u sl u` bi i zvorne kri ti ke i konvenci -
onal ne mi sl i , i sti ne i uni verzal nog pogl eda na svet; trezven
je, budi l a-ki , pragmati -an. Tek, i z pedagogije u naj{ i rem zna-
-ewu re-i , ro|ena je kri ti -ka re- o de-joj l i teraturi . I u ev-
ropskoj kwi `evnosti , stru-na razmatrawa, wi hovo { i rewe i
i nsti tuci onal i zovawe u kri ti ku, zapo-i wu sa sazrevawem pe-
dago{ ke teori je.

U vl asti pedago{ ke kri ti ke - za koju je vaspitni u-i nak
del a nu`an, ni kad dovoqan usl ov da ostvari svoju funkci ju -
kri ti ka prevashodno ceni svaki tekst po kori snosti i pou-
nosti koju pru`a, i po tome kol i ko zahvata de-ji psi hi -ki ` i -
vot. Naporedo sa ti me, kri stal i { e se uverewe da su{ ti na de-je
re-i ni je samo u pou-avawu serpske junosti i podi zawu moral -
nog zdravqa, ve} u obrazovawu i vaspitawu -uvstva, to jest
zadovoqewa weni h -i sto esteti -ki h zahteva. Tako je kategori -
ja tendenci oznosti - najva` ni ji segment i bi t teorijske mi sl i -
postavqana na l i ni ju razumnog re{ ewa: nedopu{ teno je i zra-
`avawe teme i i deje na grub i si rov na-i n, u i shodno obja{ we-

we, ve} - kao { to su i sti cal i Laza Kost i } i \or|e Nato{ evi }, potom Mi lan [evi } i drugi - wi hovi m ugra | i vawem u umetni -- ku i nspi raci ju, zani mqi vo i l epo.

Postojawe kwi `evnosti za ml ade` , bel etri sti ke kao "{ kol ske" i l i "pri vatne" l ektri ke, koja prosvetqava, u-i dobrom i umetni -koj dobroti , i koja ne podrazumeva umawewe u pore|ewu sa pravom l i teraturom, skrenul a je pa` wu javni m kulturni m radni ci ma, kwi `evni m posl eni ci ma i pedagozi ma. \or|e Rajkovi }, \or|e Nato{ evi }, Stevan Popovi }, Laza Kost i }, Mi lan [evi } i jo{ neki , prvi su pregaoci na prou-avawu de-je kwi `evnosti , u i sto vreme, tvorci kri ti -ke re-i o woj. l mnogi nei menovani koji su se zani mal i kwi `evni m i pedago{ ki m radom, doti -u se kri ti ke sporadi -no. Stvaraoci za ml ade` , nagla{ awa se, treba da se ugl edaju na odrasle stvaraoce. "Kao { to ml ade` uop{ te u ` i votu uzi mqe za uzor odrasle qude te se neosetno po wi ma upravqa, tako neka to bude i u del i ma za ml ade", pi sao je 1866. godi ne \or|e Rajkovi }.

Kao nazna-en kri ti -ki sud, kri ti ka ceni pragmati -ku stranu umetni -ke re-i . Svedena prete` no na spoqa{ wa, uslu` no-i nformati vna zapa` awa, nadnose}i se nad del om, kri ti -ka re- kanoni zuje kretawe koje i zmi -e vl asti di dakti -ki h dogmi i neestet i -ki h na-el a poz i ti vi sti -ke { kol e. Ne uspostavi v{ i i nti mni ji dodi r sa umetni -ki m vrednosti ma del a, ona ni je preuzel a ul ogu arbi tra u stvari ma l epote i ukusa.

Me|u stvaraoci ma koji su svoji m teorijski m gl edi { ti ma usmeraval i pravac koji m bi vaqalo i }i u tuma-ewu kwi `evnosti koja se { i ri i pomera kl atno ka umetnosti - i koji se ni su zani mal i jedi no za soci jal nu i "tehni -ku" stranu, stoje: L. Kost i }, autor Kwi ge o Zmaju i M. [evi }, ugledni pedagog i kwi `evni posl eni k. Bogdan Popovi }, glavni teoreti -ar moderne srpske kwi `evnosti , zauzi ma i zdvojeno mesto.

Pesni k Laza Kost i } (1841-1910), *enfant terrible* srpskog romanti zma i skazao je i ndi rektno vl asti to vi |ewe kwi `evne re-i za decu u svojoj Kwi zi o Zmaju (1903). Kost i } je, na pri meru znameni tog srpskog pesni ka, formul i sao, u jednom nerazra|e-nom vi du, svojevrsnu rodona-el nu teori ju o de-joj l i teraturi . Po Kost i }u, spoj l epote i ose}awa je najve}i pesni -ki domet. De-ja pesma, kao si nteza forme i sadr` i ne, i zraz je si metri je i harmoni je - "armoni je su{ ti ne i obl i ka"; poezi ja i z sebe zra-i -uvstvenost i "vel i ku nesagl ednu dubqi nu", kao Zmajeva pesma "Koje je boqe". Pesma mora bi ti u cel osti l epa. Ne i skqu-uju}i mi { qewe u pevawu, on se suprotstavqa refl eksi ji i "samoj ovejanoj pameti , suhog zl ata mudri h saveta"; odvi { e pametan sti h, kao i duboke mi sl i i prejake re-i , i sti -e, dete

ne mo`e da shvati. [aq]i vu poezi ju, osi m ose}awa i l i ri zma, obel e`ava speci f i ~an, dubi nski humor, "gde se osmejaka sastaje sa suzom" i i zazi va u ~i taocu bol no-humorno raspol o`ewe. Humor u smi sl u radosti , poja-ane dobrote i l eka, zna-ajno je kwi ~evno sti l sko svojstvo.

Autor Kwi ge o Zmaju ukazuje na ~i sto sti l sku stranu kao udarno uo~qi vu crt u pesni ~kog del a. Jezi ~ki sl uh, samoni kl e re~i i i zrazi , pl od su uobrazi ce i sti nskog umetni ka; obratno, nepoetske re~i , "k}eri razmi { qawa" otkri vaju umetni kovu nedarovi tost.

Shvatawa pesni ka seqenski h studi , i zre~ena ~i sto, ~i weni ~no, poneka gotovo nau~no, usmeri }e kwi `evne i stra` i va~e na pravi put.

Mi l an [evi } (1866-1933) autor je prve ozbi qni je studi je De~ja kwi `evnost srpska (1911). U svom kwi `evno~istorijskom pregl edu, u kome daje potpuni ju i pouzdani ju sl i ku o po~etnom stawu i etapama na{ e l i terature i `i votu i radu najzna~ajni ji h stvaral aca, pod vi dom kwi `evne re~i za decu razumeva di ferenci jal nu produkciju pri l ago|enu mentalnoj i emoci onalnoj strukturi deteta. Po [evi }u, kwi `evnost namewena ml ade` i pretpostavqa del a od umetni ~ke vrednosti , nezavi sno jesu l i ostvarewa "de~ji h" pi saca i l i autora za odrasle. Ne pri znaje razl i ku u okvi ru kwi `evne umetnosti i proti vi se egzi sti rawu postojawu speci f i ~ne de~je l i terature, { to argumentuje nenamenski m ostvarewi ma koja su ~esto pogodni ja de~ja umetnost. Jer "l epom kwi `evnom del u za decu", ka`e, "ne mo`e bi ti drugi ci q, no l epom kwi `evnom del u uop{ te." Nei spravno je, prema tome, "kwi `evnost de~ju stavi ti neposredno pod uobi ~ajeni najvi { i ci q vaspitawa, stvarawa moral nog karakter a, i s toga stanovi { ta prou~avati vrednost del a", ka`e u svom tekstu Put do kri t eri juma za ocewi vawe de~je kwi `evnosti , kri t i ka na{ e l i terature.

Zadatak kwi `evnog teksta je vaspitawe ukusa i pri pre~mawe za estetsko u`i vawe, a ne provo|ewe vremena i gola poku; zabava i zazi va i pri prema umetni ~ke efekte, a poruka, koja se ne mo`e i zbe}i , obrazlo`ena i popul arna, ne "remeti skl ad" kwi `evnog del a i ne "{ kodi " estetskom u`i vawu.

Razlo`na, prvenstveno Kost}eva i [evi }eva shvatawa i { l a su u pri l og postojawa i afi rmi sawa de~je l i terature. No, u prvi m godi nama ovoga veka, kao { to je poznato, kwi `evna re~i bl i ska ml ade` i se ne ose}a ni ti jednako pri hvata. Rel a ti vi zaci ja i odbojan, rekl o bi se, nepri jateqski odnos prema woj, posl edi ca je nesporazuma i predrasuda i , u op{ toj atmosferi nepri znavawa, duboko ukorewenog negati vnog shvatawa -

pa i od strane meritorne kritike pod hegemonijom Jovana Skerlića i Bogdana Popovića. U svakom slučaju, po-etak we-nog ozbičnijeg proučavanja pada bač u vreme analize Zmajevе poezije od strane L. Kostića, J. Skerlića, M. [evića i B. Popovića. Kao što je istaknuto, zahvaćuju i Zmajevom imenu i delu, dolazi do pri metnog i nteresoavawa i puni jeg zamaha ovog kritičkog viđa. Skerlić je, nesumwivo, a firmi sao Zmajevu de-ju poeziju, ali je, pri me}uje s pravom Bođi dar Kova-ek, os-tao du`an vel i kanu -ija se poezija, du`e od jednog veka, preno-si iz generacije u generaciju, traje, mewa se i bogati, podmla-|uju}i novi m pesni -kim i skustvom i osvetaćavaju}i novi m boja-ma nač u kwi`evnost.

Ocena Bogdana Popovića (1863-1944) kwi`evnog kritič-ara, vaspitaa ukusa, nau-nika i profesora najvičeg univerzi-tetskog obrazovawa - izre-ena u wegovom znamenitome eseju 1904. godine, povodom Zmajevе poezije, [ta je veliki pesnik - "[to se mene ti-e, ja ne samo da sam dal eko od toga da se s tim sl`em (da su Zmajevе de-je pesme najvičom hvalom hvacene), no dr`im da je savrčeno neozbično de-je pesme, pesme za decu, smatrati kao ozbičnu kwi`evnost..." - ostala je do dana danač -wega najglasovitiiji (negativni) sud o de-joj literaturi.

Popovićev sud, me|uti m, pa i negatorska odre|ewa drugih kritič-ara, ukoliko su usporili zahuktali rast de-je literature i blagorodni pesnikov uticaj, ni su pomra-ili dostignuća na planu kwi`evne kritike. Popre-no izre-ena ocena ni je unazadi la, ni ti zamutila tok kwi`evnokritičke misli - ali se, po prilici, kwi`evnost -itala s profesorove ta-ke gladičta i raspol`ewa koje je proisteklo iz wegove teze - tek, nečto je izmewena konf iguracija shvatawa de-je beletri stike. Nau--nik koji je svojom teorijom uveo srpsku kwi`evnost u evropsku literaturu, uneo u wari stokratski duh, stilsku preciznost i sklad, smatrao je - da Zmaj ni je poznavao duč u deteta, ni ti je urawao u bit de-jeg poimawa sveta. On u de-jem piscu ni je gl e-dao kwi`evnika, ni ti wegovu re- smatrao pravom umetnoču.

Mičqewe o nepostojawu de-je literature, govori, na`a-lost, o nerazumevawu umetnosti u svim weni m viđovima i spo-qaawawa i neinformisanosti o evropskoj i svetskoj de-joj literaturi kao opčteprihva}enoj -i weni ci i realnosti koja u nau-ci viče ni je zahtevala dodatna objačwewa. O-igl edno, na Popovićevom vi|ewu se viđi da ni je shva}en socijalni, moralni i estetski smisao fenomena re-i, koji je upravo sa pesnikom \ul i}a i \ul i}a uvel aka, izborio ravnopravni status sa ostalim kwi`evnoumetni -kim obl icima. I kao što se Skerlićev napad na pesnika Ut općene duč e, uzi ma kao odsutan pri mer

pogre{ no i zre~enog suda, grubog naru` avawa poezi je i kri ti -- ke nemo}i i nesprennosti da se prosudi vrednost dela – tako se, s podjednaki m pravom, Popovi }ev odse~an stav o de~joj kwi` evnosti, ekspl oati { e kao antol ogijski proma{ aj i dokaz nesmotrenosti, neta~nosti i nei stori jskog mi { qewa i – po li teraturu u cel i ni – { tetnog gesta. Ponovi o se, na pri meru de~ je li terature, jedan od oni h karakteri sti ~ni h i stori ografski h nehata i obezvre| i vawa dela qudski h ruku i uma. Stoga, prekotrupce i zre~en sud nau~ni ka koji ni je dopu{ tao pravo na nau~nu gre{ ku i li „subjekti vi zam“ – kri ti ka o kwi` evnoj re~i za decu ne mo` e prihvatiti kao svoj.

Na kraju, ako se ima na umu ukupna kwi` evnokri ti ~ka re~, mi sao o de~joj li teraturi vremenom postaje dore~eni ja i odre| eni ja, potvr|uju}i vl asti tu legi ti mnost sagl asno jednostavnoj ~i weni ci : ako je umetnost na{ la nove i zra` ajne forme i sadr` aje, onda }e i kri ti ~ka mi sao na}i nova meri la i adekvatne kategorije za novu ` anrovsku vrstu – kri ti ku kwi` evnosti za decu.

Po~etkom 20. veka, u doba najve}e "na{ e pesni ~ke pi sme~nosti", sa usvajawem odre| eni h teorijski h smerni ca i uspostavqawa kval i tati vno druga~i jeg odnosa prema pi sanom del u, u odnosu na kri ti ku u cel i ni, dol azi do ustanovqewa grane kri ti ke ~i ji je predmet prou~avawa de~ja kwi` evnost.

Kao podru~je li terature sa tradi cijom od jednog veka, kwi` evnost za decu je, za razli ku od kwi` evnosti koja nema ovu pri mewenu oznaku, uprkos ustrojstvu kri ti ke, i zvan radi jusa kri ti ~kog promi { qawa, prepu{ tena samoj sebi, gotovo zaboravu i udesu vremena. Naro~i to je posl e Zmaja do{ lo do wenog zaostajawa i udarawa natrag.

Meri torna kri ti ka je okretal a gl avu i zbegavaju}i poqu bac sa de~jom kwi` evno{ }u, a kri ti ka, koja se wome zani mal a, u vl asti je prosvete i zvani ~ne admi ni straci je. Teorijskom re~i za decu zani maju se retki kwi` evni posl eni ci i qudi strukom okrenuti woj, vi { e po zvani ~noj du` nosti nego za javnost: referenti Prosvetnog saveta, { kol ski nadzorni ci, nastavni ci, u~i teqi i drugi. Li teraturom za decu i ml ade zani maju se de~ji pi sci, uredni ci i saradni ci de~ji h li stova i li drugi h publi kaci ja, i nspi ratori za pokretawe de~ji h gl asi la i i zu~a vaoci uske vokaci je – ali bez stvaral a~ke smelosti u si nte ti ~ko~kri ti ~kim zahvatima i li mo}i da otkri ju strukture i sl ojeve kwi` evne re~i, vaqano je usmere i poka` u "kakva treba da bude". Teorijska mi sao ni je mogl a da odredi i li bli` e nazna~i poeti ku, unutra{ wu konst i tuci ju, jedi nstvo tematski h i sti l ski h cel i na de~je bel etri sti ke.

Pred kritikom su stajala mnoga nere{ ena pi tawa, u me|uvremenu, sa pojavom pravi h pesni ~ki h del a, proi ste}i }e nova. "Na{ a kwi `evna kri ti ka", pi { e krajem 40-i h godi na G. Tartaga, „ni je gotovo ni kako zal azi la u poqe de-je kwi `evnosti – ni je i mala pri li ke da se unese i u`ivi u probleme kwi `evnog rada koji su i mnogobrojni i slo`eni. Ni da ih u dovoqnoj meri uo-i i proceni " - { tavi { e "u~ni la je neki put negati vnu konstataci ju na brzu ruku, ~esto bez opravdawa i li kakvu op{ tu napomenu, ne upu{ taju}i se u su{ ti nu stvari, ni u uzroke." Na nedostatak kri ti -ke re- i li pogre{ no shvatawe de-je umetnosti, ukazi vali su javni, prvenstveno pedago{ ki radnici. O voj kao de-joj kwi `evnoj vrsti se pi sal o sporadi ~no, vrlo retko u renomi ranoj peri odi ci kao { to je Let opi s mat i ce srpske. Kri ti -ka re- je zarobqena prete`no na strani cama pedago{ ki h rasprava i kwi ga. U peri odu od 1927. do 1941. godi ne, objavqene su svega tri kwi ge kri ti ~ko-teori jskog karaktera: De-ja kwi `evnost koju je pri redi o Mi li voje Kne`evi } (1927), zbornik De-ja i oml adi nska kwi ga (1933) i De-ja kwi `evnost Gvi da Tartage (1940).

U zna-ajni jim kri ti ~kim radovi ma, pol azi se od op{ te pri mqenog stava da pi sana re- treba u prvom redu da i spuni umetni -ki kval i tet i zadovoqi estetska ose}awa. U suprotnom, li teratura pri jem-i va ml adi ma ne mo`e ostati, ni ti se razvi jati sama za sebe, "dal eko od vel i kog li tararnog drumu", to jest kwi `evnosti u cel i ni. Me|uti m, u kri ti ~kom pretresawu li terature i procewi vawu del a domi ni ra pedago{ ki ar- { i n; kri ti ~ara-i nterpretatora i ocewi va-a nadvl adava kri ti ~ar-pedagog. Tekst se posmatra o-ima pedagogije i nauke, pri mewuju se { kol ski kri teri jumi (ori jentaci ja na nastavne ci qeve: pi { ~ev `i vot i rad, prepri ~avawe fabule, opi s li kova), ceni se del o po tome kol i ko zadovoqava { kol ske obrasce i ofi ci jel ne dru{ tvene nazore. Kako se u tekstu traga za zani mqi vi m pedago{ ki m kategori jama koje del o sobom nosi, to se kri ti ~ka mi sao osl awa na vanl i terarne i uti li tarne argumente. Prosu|uje se o kwi `evni m stvari ma faktograf ski, domi ni ra pozi ti vi zam, prepri ~aval a-ki i real i sti ~ko-trezven pogl ed. Pri stup sa di dakti ~ko-tendenci ozne pl atforme, vodi pedagogizaci ji kwi `evnosti i su`avawu weni h duhovni h hori zonata. Li teratura, popri mi v{ i bel eg uobl i ~ene pedagogije, postaje umetnost pi sana za { kol ske u-eni ke i nastavni ke -poseban predmet { kol ske obuke. Nepostojawe adekvatne metod ogi je i kri teri juma, robovawe tradi ci ji i estetskoj doktri ni, po kojoj li teratura i ma prevashodno, uti li tarni karakter, bri { e razl i ku i zme|u pedagogije i kwi `evne umetnosti, vodi,

tako re}i, prostom i denti tetu: de-ja kwi`evnost = humana pedagogi ja.

Pa i u tekstovi ma, koji ma se ne mo`e ospori ti kri ti -ka i ntoni ranost, podr`avana su takva stremqewa. Pi sci i tuma-i ne sme}u s uma -i weni cu da deca vol e da u-e na pri vl a-an i pri stupa-an na-i n, vl asti tom "emoci onal nom energi jom" kakvu nudi kwi`evna razonoda. Previ |a se, me|uti m, i skustvo da u-ewe ni je emoti van ve} i intel ektual an proces, te je pozi ti vno mewawe i ndi vi due, obl i ka pona{ awa i razvi jawa psi hi -ki h funkci ja, mogu}e mi saoni m putem i rasu| i vawem. Tvrd je put u-ewa i wegova gorka pi l ul a ne mo`e se progutati putem zabave; znawe steknuto posredstvom poetske ma{ te je krhko. Uz to, sti cawe novi h znawa putem poezi je skra}uje proces „rvawa de-teta s te{ ko}ama", sputava wegove i intel ektual no-psi hi -ke snage; najposl e, negi ra se razl i ka i zme|u u-ewa, i gre i zabave. Kona-no, umetnost retko mo`e udovoqi ti pou-nom ci qu: mogu}e je, najvi { e - { to, i zgl eda, ni je shva}eno – pri hvati ti mogu}-nost pru`awa uvodni h saznawa i pou-avawa u smi sl u nenamer-nog pomagawa koji m se zahvata spoqa{ wi , povr{ i nski proces u-ewa.

Pragmati -ki pogl ed na kwi`evnost, i mao je oslonac u moralu kao obl i ku svesti i vrednosti koja uzdi `e qudsko dru{ tvo navi { e. Moral ne vrednosti koje, pi sao je Mi l an Bogdanovi } povodom Zmajeve poezi je, "ukorewuju smi sao za dobro, l epo i pravi -no", "sukobqavaju se sa nagonom za r|avo i ru`no", stoje uz bok esteti ke. Ono { to ni je moral no l epo, es-tetski je nel epo. Eti ka i esteti ka su jedno i sto. Bi l o je krajwe nepri hvatqi vi h opservaci ja: gl edawe na kwi`evno del o sa stanovi { ta ekonomije, koja nema ni -eg zajedni -kog sa umet-no{ }u. O de-joj kwi zi , u smi sl u ` i ve ri zni ce qudskog duha i i zvoru estetski h emoci ja i do` i vqaja pri maoca, ali i kao kwi zi -i gra-ki i "-i ki nom-daru" – prosu|uje se jezi kom prodaje. Pri kazi vawe kwi ge na nepri meran i poni `avaju}i na-i n – kroz posredovawe kvanti teta, wene upotrebne i prometne vrednosti , bacal o je senku na devi -ansku -i stotu, esteti -ki , eti -ki i pedago{ ki smi sao beletri sti -ke re-i . Aspekt pro|e, kao svojevrs tan i di om aktuel ne kwi`evne esteti ke, i ma}e svoj rezon u vremenu menaxmenta i poreme}enog si stema vrednosti .

Necel ovi ta i bez autonomije, prevashodno u sl u` bi meto-di ke nastave jezi ka i kwi`evnosti , ograni -ena na ni vo hroni -araskog bel e`ewa, neku vrstu javnog, kul turnog i dru{ tvenog -i na, kri ti -ka mi sao ni je i skora-i l a i zvan pozi ti vi sti -ki h nazora i ovl a{ nog dodi ra bi ti poeti ke de-je l i terature.

Me|u tuma-i ma i vul gari zatori ma neosetqi vi m i nespo-

sobni m da prodru u smisao i tajnu umetni -ke lepote, isti nu i li nei sti nu, bilo je ozbi cni h i zrel i h anal i ti -ara – teoreti -ara koji , polaze}i od razumni h i razlo` ni h tvrdwi , sa -i sto esteti -kog stanovi { tva, bez benefi ci rawa i omal ova` avawa, osl aba|aju kwi ` evnost nametnuti h joj tu|i h ci qeva, ukazuju}i na wena svojstva i estetsku di stancu koja je "del i " od li terature za odrasl e. To su prou-avaoci koji su, osl oweni na Kostijevi i [evi]evi kri ti -ke parametre i kwi ` evnoteorijske zareze, predvi del i ne mawu odgovornost od one koju imaju u "vl asti toj" kri ti ci . \a-ki status ove kwi ` evnosti , u odnosu na bel etri sti ku za odrasl e, staro nepri jateqstvo kri ti ke prema woj, prevazi |eno je upravo kri lom teme qni h i u-eni h tragal aca-kri ti -ara koji su, u svom kri ti -kom anga` ovawu, smel o i bez posrtawa, obuhvatal i de-ju li teraturu kao i ntegralni deo kwi ` evnosti u cel i ni .

Autori teti koji su uzdrmal i pedago{ ko-moral isti -ki pristup i skil ul i di l emu o de-joj li teraturi kao raci onal nom f enomenu su Ja{ a Prodanovi }, Mi lan Bogdanovi }, Marko Ri sti } i Gvi do Tartaqa. Tu je i J. Skerli }, central na li -nost srpske kwi ` evnosti sa po-etka 20. veka. I li sta kri ti -ara je zakqu-ana. Prodanovi }, Bogdanovi }, Ri sti } i Tartaqa pokazal i su ne{ to ve}i i nteres za de-ju lepu re-, a Jovan Skerli } (1877-1914) }e se – nasuprot svome u-i tequ, B. Popovi }u, koji ne pri znaje ovaj vi d kwi ` evnosti i koji }e svoji m negati vni m i negatorski m sudom o Zmajevoj poezi ji uspori ti , u trenutku, i nteres i ambi ci je za daqwa wena prou-avawa - pozi ti vno odredi ti prema woj. Mi mogred se bave}i de-jom li teraturom, oni su dal i mogu}e teorijske obrasce za obja{ wewe del a, ne posebnim meri li ma i kri ti -ki m i nstrumentari jem, nego s aspekta koji uva` ava sti l ske i sadr` i nske posebnosti del a, bez predrasuda i podozrewa. Moderna, ovovremena kri ti ka proboj wi -hove kri ti -ke mi sl i odredi }e kao vaqano teorijsko pol azi { -te.

Razvoj teorijske mi sl i , zasni vawe na-el a i meri la, weno konstui sawe kao rel ati vno samostal nog korpusa i autonomne nau-noestetske tvorevi ne, potpomognut je i kanal i san od prou-aval aca koji ma de-ja li teratura ni je "poseban" predmet i nteresovawa i koji i zme|u "mal e" i "vel i ke" kwi ` evnosti ne vi de asi hronu nesagl asnost.

Ja{ a Prodanovi } (1867-1948), jedan od naji zrazi ti jji h nosi l aca soci jal nog pravca u i storijskom razvi tku na{ e kwi ` evne kri ti ke, po vremenskom sl edu posl e L. Kostija i M. [evi]a, koji su znal a-ki pi sal i o li teraturi za ml ade` , najzna-ajni ji je prou-aval ac kwi ` evnosti ovoga razdobqa. Prodano-

vi }, koji je izvr{io sna`an uticaj na stvarawe moderne kwi`evne kritike, me|u prvima razlo`no progovara o usmenoj kwi`evnosti kao umetni`kom`anru za mlade. Svoje vlasti to vi|ewe ogranka stru`ne literature i skazuje na pri meru na{e narodne kwi`evnosti i Zmajeve poezije. Motivi narodnog stvarala{tva su, po wemu, savr{eno jasni i prilago|eni de`jem ose}awu i -malom slu{aocu ili -i taocu nude estetsko ose}awe kao vrednost najmawe vezanu ma za kakav`ovekov i interes. Bajka je sporna vrsta, jer deca, veruju}i u wena`udesu, gube radnu energiju, otu|uju logi`ko rasu|ivawe, ali wena ma{ta ne potiskuje vi{a moralna ose}awa.

Prodanovi } esteti`ku vrednost stavqa na prvo mesto, ali, kao moralisti i vaspita~, pledi ra za "pri jateqevawe" umetni`kog i moralnog; jer delo, pored do`ivqaja lepote i pru`awa odre|ene istine, pru`a i primere etiki h normi. Nagla{avaju}i etiki el emenat kao kriti`ku kategoriju, on se orijenti{e prema moralnom kriterijumu, koji }e do`ni je nai }i na odobrawawe i daqu razradu. Svoji m radovi ma ("O de`joj kwi`evnosti", 1927, "Na{a narodna kwi`evnost" 1932) Prodanovi } je na`ini nesumwiv pomak u teorijskokriti`koj misli.

Mil an Bogdanovi } (1892-1964) ni je nalazi o rascep i zme|u kwi`evnosti za decu i mlade i kwi`evnosti uop{te. Shodno`i weni ci da je podloga iz koje ni`e teori ja "obeju" kritika zajedni`ka, okviri i grani ce koje obel e`avaju stil i teorijski i zraz tako|e, i zakonu dijal ektike da se delo mo`e shvati ti samo poznavawem ukupne bel etri stike i wene lepote, neodvawem jedne od druge – on ne mewa vlasti ti metodi i principu pristupu i oceni teksta usmerenom ml a|em svetu.

Umetni`ko delo je zagonetka i vel i ka dra` ; vi { i vi d zabave i ose}awa; poetski i topl i di dakti zam, -i ne wegovu autonomnost. Kwi`evna kritika, po Bogdanovi }u, smi sao nalazi u interpretaciji umetni`kih do`ivqaja koji i zrawaju i ostaju neartikulisani u de`joj svesti. Ceni realisti`ko slikawe i moralnu vrednost, ali, polaze}i od op{tih kwi`evnoteorijskih merila, ukazuje da di dakti`ki akcenat dovodi do esteti`kog podba`aja i kl onu}a, naru{ava ri tam i`i vot pesme. Delo pokl opqeno poukom "dete odbi ja da pri mi kao neukusnu medicinu."

Sa Mil anom Bogdanovi }em i Markom Risti }em (1902-1984) kwi`evnost je podvrgnuta modernom kriti`kom prosu|ivawu. Nasuprot prou`avaoci ma koji de`ju literaturu tuma`e sa pragmatikog stanovi{ta, kadikad obja{wavaju}i ono {to je |a`ki jasno - Risti } je, naoko obi`nim, ali sa`etim i lakon-

ski m sudovi ma u tekstu "O modernoj de-joj poeziji" (1934), i u drugim napsima, izrekao značajne opaske o voj. On je pokušao da "razven-a" kwi`evnost od pouke i svake korisne i "higijenske du`nosti" koje bi mogla da ima. Najviše vrednosti poezije su: poetski karakter, elementi fantazije, udesnost i neobičnost, slobodna igra, maštava. Poezija mora biti oslobođena referencijalnosti, "starmale mudrosti i u{togčeni h obzira"; spontanost i prirodnost, igra duha i zvesna nemarnost, oznake su moderne poetske re-i. Inzistirana kwi`evnosti kao kontra-vaspitnom fenomenu. Povodom Vu-ove poezije, Ristić je izgovorio re-i koje nedvosmisleno upućuju na suštinu poetsko-racionalne komponente kwi`evnosti ovoga veka za decu: "Stvaranje de-je poezije uglavnom je problem intuitivnog izražavanja srazmera i odnosa te racionalizacije i spontanog nadahnuća koje ona (poezija) može efikasno da sprovede, ali i da upropasti."

Gvido Tartaga (1899-1984), pesnik i pripovedač za decu osobenog tona i izražajne lakoće, započinje kao kritičarski delatnik. Wegova publikacija De-ja kwi`evnost (1940) obuhvata stvaralaštvo J. J. Zmaja, I. B. Mašurani, B. Nučića, Apeka, Angela Karaljeva, Mata Lovraka; dotiče se problema deteta i kwi`evne de-ji h radova, ilustracija i, na kraju, u`emu i masimbolike, govori o našim potrebama kritičke de-je i literature. Tartaga, jedan od malobrojnih tumača, koji je doprineo u`vršćivanju svesti o de-joj literaturi dr`i do originalnosti, maštivosti i realističnosti. Po wemu, humor je najviša kwi`evna vrednost, ali u pesmi i porukama svoje mesto.

Tartagevo mesto u strujama literature ovoga veka je simbolično. On nije svratio pažnju na neke segmente dotiče de-joj umetnosti nepoznate.

Posmatrano u hronološkoj projekciji, linija razvoja teorijsko-kritičke misli tekla je sporo, stalno se polazilo od početka. Na razvoj kritičke misli, prvenstveno, uticao je filozofija, etika, pedagogija i razvojna psihologija, tek, na kraju, sama kwi`evna umetnost. Međutim, sa razvojem i stasavanjem kwi`evnosti, afirmisane novih predstava o wenoj prirodi i funkciji u detetovom`ivotu, kreće se uzlaznom linijom i hvata korak sa kritikom u celini. Pojavom poezije i proze D. Maksimovića i B. Jopića, romana Hajduci B. Nučića, poeme Podvizi družine Petpetlića A. Vuča – ostvarena koja su označila nov koncept de-je literature, uspostavila se, kao vid kritičke reakcije, pristup sa stanovišta psihologije i de-je igre: sudi se na pouzdanim i sigurnim kwi`evnim dokazima i na osnovu`iwenica kao univerzalnim kategorijama.

Kao pojam s jasnom konotacijom i vlastitim legitimitetom, misao o de-joj literaturi postupno se izdvaja kao podvrsta kritike, ne samo iz ugla spekulativne tipologije, spojava i unutrašnje perspektive, već i s aspekta afirmacije i redefinicije discipline nazvane beletriстиком за децу. Uspostavljanje misli o de-joj literaturi sa stajališta aktuelne kritičarske prakse, nije, međutim, značilo istovremeno weno zahvata u korenu, razumljivo i tačno po mawe.

Tihomir Petrović, Vranje

BEGINNINGS OF THE SERBIAN CRITICAL THOUGHT ON CHILDREN'S AND ADOLESCENTS' LITERATURE

Summary

Grown out of a horizontal stratification of criticism, critical considerations of the children's literature are nowadays affirmed as a critical-theoretical form for the assessment and grading of a work of art according to the laws springing from its own specific nature. However, at the beginning almost all critical considerations of humorous stories, poems and proverbs - works suiting the taste of the young - used to boil down to an interpretation from the standpoint of pedagogy and teaching. A criterion of humor and entertainment was repressed into the background. In the period between the two wars, when the literature capturing the attention of young people gained in aesthetic value itself, the critical thought worked out a slightly different procedure which announced a more reliable illumination of the stylistic literary side of the works intended for the young.

Key words: children's literature, adolescents' literature, criticism, pedagogy, entertainment.